

Jezus volgens Johannes

Jezus volgens Johannes

Meelezen met de evangelist

Lieuwe van Kampen

ROYAL
JONGBLOED

Jezus volgens Johannes
Meelezen met de evangelist
Dr. L. van Kampen

ISBN 978-90-8525-052-4
NUR 700

Editio *famula Verbi*
© L. van Kampen

Ontwerp omslag: Buitenspel, Meppel
Illustratie omslag: Openingsverzen Johannesevangelie in de
Codex Vaticanus, 4de eeuw n. Chr., foto ©Alexander Schick
Ontwerp binnenwerk: Gewoon Geertje

© 2016 Uitgeverij Royal Jongbloed - Heerenveen
Alle rechten voorbehouden

www.royaljongbloed.nl

Inhoud

Inleiding	9
1. In het begin was het Woord (1:1-5)	13
2. Het Woord is vlees geworden (1:6-17)	20
3. Johannes, wie bent u? (1:18-1:28)	33
4. De Geest daalt neer (1:29-1:34)	43
5. Eerste leerlingen (1:35-42)	47
6. Filippus en Nathanaël (1:43-51)	50
7. De bruiloft te Kana (2:1-12)	54
8. Discussie over de tempel van Jeruzalem (2:13-22)	59
9. Nikodemus en de wedergeboorte (2:23-3:21)	62
10. Johannes de Doper over hemel en aarde (3:22-36)	76
11. Gesprek met een Samaritaanse vrouw over levend water (4:1-42)	85
12. Een genezing in Kana (4:43-54)	98
13. Genezing op sabbat, over de Vader en de Zoon (5:1-47)	103
14. Brood uit de hemel (6:1-71)	117
15. Jezus in Jeruzalem, Loofhuttenfeest (7:1-52)	141
16. Jezus wordt op de proef gesteld (7:53-8:11)	153
17. Jezus getuigt over zichzelf: het Licht van de wereld, en het Woord (8:12-59)	156
18. 'Allen die niet zien, zullen zien en allen die zien, zullen blind worden' (9:1-41)	172
19. De Poort en de Herder (10:1-21)	184
20. Ik en de Vader zijn één (10:22-39)	194
21. Lazarus – Ik ben de opstanding (10:40-11:54)	202
22. Jezus' laatste optreden: Bethanië, intocht in Jeruzalem, over zijn dood (11:55-12:36)	224
23. Commentaar van Johannes over ongeloof (12:37-12:50)	240
24. Jezus' laatste maaltijd met zijn leerlingen (13:1-30)	245
25. Ik ben de weg naar de Vader (13:31-14:31)	254
26. Heb elkaar lief (15:1-16:4a)	270
27. Jezus gaat weg naar de Vader (16:4b-33)	277
28. Jezus' gebed tot de Vader (17:1-26)	285

29. Jezus gearresteerd (18:1-27)	294
30. Jezus bij Pilatus (18:28-19:16a)	303
31. De kruisiging van Jezus (19:16b-30)	315
32. Jezus begraven (19:31-42)	321
33. Jezus uit het graf (20:1-18)	325
34. Thomas ziet Jezus – eerste slot (20:19-31)	333
35. Jezus in Galilea (21:1-25)	337
Nawoord	351
Bijlage – Bij de vertaling	357

Verklaring van enkele tekens

- [...] – Vierkante haken worden in de vertaling gebruikt om aan te geven dat dit tekststukje niet tot de tekst van Johannes behoort, maar mijn commentaar of een alternatieve vertaling is.
- (...) – Ronde haken in de vertaling: dit hoort bij de vertaling zelf. In het Grieks wordt iets soms zo gezegd dat duidelijk is dat het een tussenopmerking is; of woorden zijn duidelijk geïmpliceerd.
- ... – Een beletselteken binnen een citaat betekent dat een (onbelangrijk) deel van het citaat wordt weggelaten.
- ê, ô – Op sommige plekken wordt Griekse tekst geciteerd; de letters worden een op een omgezet, waarbij 'ê' staat voor een èta (lange e) en 'ô' voor een *omega* (lange o).
- Johannes* 19:3 – Dit verwijst naar het derde 'vers' (onderdeel) van het negentiende hoofdstuk van het bijbelboek Johannes. Bij opsommingen van plaatsen gebruik ik altijd de hele aanduiding, inclusief hoofdstuknummer, om verwarring te voorkomen, gescheiden door een punt-komma (bijv.: 13:19; 18:5; 18:6; etc.). Alleen wanneer ik citeer uit het Johannesevangelie zelf, laat ik 'Johannes' weg. Dus: 'In 19:3 wordt gezegd...' verwijst naar een vers in het Johannesevangelie.

Inleiding

Dit boek bevat een uitleg van het *Evangelie volgens Johannes*. Hierin geef ik een interpretatie van de Griekse tekst van het Johannesevangelie, het is niet mijn doel een samenvatting te geven van alles wat er over dit evangelie geschreven is. Bijbelcommentaren (boeken met de uitleg van een bijbelboek) op het Johannesevangelie bieden vaak een totaaloverzicht, ik richt mij zoveel mogelijk op de tekst zelf. Dit boek is bedoeld voor iedereen die zelf kritisch mee wil lezen met de tekst van het Johannesevangelie en nieuwsgierig is naar de betekenis ervan. Het is dus niet bedoeld als een theologisch commentaar, maar ook niet als een vrijblijvende verzameling van thematische overdenkingen over de tekst. In de uitleg volg ik de tekst op de voet en de lezers worden uitgenodigd die tekst mee te lezen. Voor een goed begrip van de tekst (de tekst van Johannes en die van dit boek) is het van belang de hoofdstukken in de juiste volgorde te lezen, omdat anders het verband niet duidelijk wordt; Johannes borduurt steeds voort op eerdere gedeelten en daarmee ontvouwt de thematiek zich gaandeweg.

In de Bijbel staan vier evangeliën, verhalen over Jezus van Nazareth. De eerste drie (Mattheüs, Marcus en Lucas) hebben grote gedeelten die sterk op elkaar lijken en soms woordelijk hetzelfde zijn, en daarom wordt aangenomen dat ze eenzelfde bron hebben gebruikt. Deze drie noemen we de synoptische evangeliën, omdat ze in een uitgave met kolommen naast elkaar (een synopsis) in één oogopslag vergeleken kunnen worden. Het Johannesevangelie echter heeft slechts enkele passages die je op die manier met de drie andere kunt vergelijken. Het heeft ook een geheel eigen indeling, inhoud en stijl.

Zoals de vorm van het Johannesevangelie verschilt van die van de drie synoptische evangeliën, zo verschilt ook de verhouding van deze tekst tot de historische feiten. De eerste drie evangeliën beschrijven Jezus' leven met als doel het 'grote nieuws' (evangelie) te verkondigen. Het Johannesevangelie legt minder nadruk op de historische feiten uit Jezus' leven op aarde. Dat is vooral goed te zien aan de vele beschouwende gedeelten die de verhaallijn onderbreken en wellicht belangrijker zijn dan die verhaallijn zelf. Voor dit evangelie is het bestaan van Jezus

op aarde het uitgangspunt om iets te zeggen over het eigenlijke onderwerp: dat wat de *Logos* (het *Woord* in het eerste hoofdstuk) met de mens Jezus heeft gedaan. Het startpunt is geen aardse geboorte (zoals bij Mattheüs en Lucas), maar een hemelse afkomst (hoofdstuk 1: In het begin ... bij God).

Datering en schrijver

Over het algemeen wordt aangenomen dat deze tekst stamt uit een christelijke gemeenschap die zich baseerde op de traditie van de apostel Johannes en dat degene die deze tekst uiteindelijk publiceerde, niet dezelfde was als de apostel. (Dit nog los van de theorie dat met de naam Johannes niet de apostel wordt aangeduid, maar iemand anders.) Dan is er dus verschil tussen het oorspronkelijke verhaal en de versie van de eindredacteur. Het is een ingewikkelde kwestie waar je nooit echt helemaal uitkomt, maar enkele dingen kunnen we er wel over zeggen. In enkele passages komt een anonieme leerling voor (soms 'de geliefde leerling' genoemd) die (ook) een symbolische betekenis heeft. Hij is in 20:8 de eerste die als gelovige van de opgestane Jezus wordt genoemd; daarmee is hij het model van de ware gelovige. Of hij dezelfde persoon is als de apostel Johannes is niet duidelijk, hij wordt pas vanaf 13:23-26 echt genoemd, zijn naam wordt niet genoemd, en er zijn geen verdere aanwijzingen. Of hij de schrijver (evangelist) is, die zichzelf dan de geliefde leerling noemt, is echter ook twijfelachtig. En of de historische persoon van de apostel Johannes dit geschrift zelf in deze vorm heeft geschreven is ook twijfelachtig. Zo zijn er meer vragen dan antwoorden. De uiteindelijke schrijver heeft in ieder geval de autoriteit van de apostel Johannes gebruikt om het geschrift gewicht te verlenen, als het al niet zo is dat hij de traditie van de apostel zelf op schrift heeft gesteld.

Over het algemeen wordt aangenomen dat verschillende zaken in deze tekst (met name de verhouding tussen Jezus en de leerlingen enerzijds en de Joden/Farizeeën anderzijds) een situatie weergeven uit het einde van de eerste eeuw. Maar het grootste raadsel is voor mij toch wel dat de persoon die de geliefde leerling van Jezus genoemd wordt *geen naam* krijgt, terwijl hij kennelijk zeer belangrijk is in de laatste fase van het verhaal. Geen van de verklaringen die ik hiervoor ken, vind ik overtuigend. Er zijn suggesties gedaan voor historische perso-

nen die in aanmerking kunnen komen, bijvoorbeeld een leerling uit Jeruzalem, en Lazarus (uit hoofdstuk 11). Die laatste komt dan nog wel het meest in aanmerking, maar ook (of juist) dan is het merkwaardig dat zijn naam niet genoemd wordt.

Over de vertaling

In de bijlage *Bij de vertaling* staat een verantwoording van de vertaling. Hier in het kort het volgende daarover: de uitleg van de tekst laat ik steeds voorafgaan door een vertaling van het tekstgedeelte. Ik zou daarvoor de *Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV) kunnen nemen die een goede en mooie weergave van het Johannesevangelie geeft. Ik beveel de lezer aan die vertaling erbij te lezen. Mijn uitleg gaat uiteraard uit van de originele Griekse tekst. Omdat ik dit boek schrijf voor iedereen die er belang in stelt, geef ik er een eigen vertaling bij. Het doel van die vertaling is om te laten zien wat er in de Griekse tekst staat en vaak ook hoe het er staat. En daar zit precies het probleem van vertalen: de bedoeling van vertalen is om een tekst te maken in goed Nederlands, die goed te lezen is en waarbij je het origineel niet nodig hebt; daar is de NBV goed in geslaagd. Voor mijn doel echter wil ik soms laten zien op welke manier het Grieks iets zegt, welke verbanden er zijn die alleen in het Grieks zichtbaar zijn. Daarom doe ik soms het Nederlands geweld aan en lever ik een vertaling die volgens het vertaalvak niet goed, niet fraai is. Soms ook geef ik in de vertaling zelf een alternatief, wat in een 'echte vertaling' natuurlijk niet kan, daar zul je altijd moeten kiezen, hoe moeilijk ook. Ik heb de luxe om soms de lezer te laten meekijken met die keuze. Tevens heb ik verschillende vertaalkeuzes en vertaal mogelijkheden verantwoord in genoemde bijlage, waarmee ik nog wat extra ruimte schep om soms technische zaken uit te leggen die niet voor iedereen interessant zullen zijn.

Indeling van de Bijbel

Voor wie niet vertrouwd is met het lezen van bijbelse teksten: de Bijbel kent drie soorten indelingen: bijbelboeken, hoofdstukken en verzen. Daarnaast zijn er nog perikopen, maar die noemen we in dit boek tekstgedeelten. Bijbelboeken zijn de gedeelten in de Bijbel die ieder een min of meer afgerond geheel vormen en door verschillende schrijvers

zijn opgetekend. Soms staan ze los van elkaar, soms horen ze bij elkaar (bijv. 1 Koningen en 2 Koningen of het Lucasevangelie en De Handelingen van de Apostelen). Toen die schrijvers de bijbelboeken op papier zetten, gebruikten ze nog niet de hoofdstukindeling die wij nu kennen. Ook de indeling van die hoofdstukken in verzen is van later datum. Die indelingen zijn gemaakt om het terugzoeken van een bepaalde tekst te vergemakkelijken. Een 'vers' is dus een onderdeel van een hoofdstuk (een stukje tekst met een nummertje), soms samenvallend met een zin, maar vaak ook niet. Een verwijzing ziet er dus standaard zo uit:

Johannes 3:19, dat wil zeggen: vers 19 van hoofdstuk 3 van het bijbelboek Johannes.

Johannes 1:1-5

1. In het begin was het Woord

¹ In het begin was het Woord,
het Woord was bij God,
het Woord was God.*

² Het was in het begin bij God.

³ Alles is door het Woord ontstaan,
buiten Hem om is niets ontstaan –
niets van wat ontstaan is.*

⁴ In het Woord was Leven
en dat leven was het Licht voor de mensen.*

⁵ Dat Licht schijnt in de duisternis
en de duisternis heeft het niet gevat.*

Het begin

De tekst begint met 'in het begin'. Er wordt niet bij verteld waar dit het begin van is. Dit zou 'het begin van alles' kunnen zijn, het oerbegin, of het begin van het verhaal van 'het Woord' (de *Logos*, zie onder). Het is in ieder geval het begin van de tekst. Maar omdat die tekst verder gaat met te spreken over de 'wording' van alles (1:3), wordt bedoeld op het begin vóór de schepping, het absolute begin dus. De verzen 2-3 maken duidelijk hoe het begin moet worden opgevat: het begin is de tijd waarin het Woord, de *Logos*, nog bij God was.

Het onderwerp van de eerste zin van deze tekst is 'het Woord' (Grieks: *ho logos*). Dit woord wordt hier aan het begin driemaal (in het Grieks) gebruikt en dan pas in 1:14 weer. In de rest van het Johannes-evangelie wordt het woord *logos* (woord) nog verschillende keren gebruikt, ook in de gewone zin van 'de woorden van die-en-die'. Maar

* Zie de bijlage *Aantekeningen bij vertaalkeuzes*.

de betekenis van het begin zal zeker meeklinken bij iedere keer dat dit woord in deze tekst gebruikt wordt. (Het woord *logos* kan overigens ook vertaald worden als, onder andere, 'rede'.) De tekst zegt iets over 'het woord' of 'de rede', behalve de eerste uitspraak: die zegt iets over wat er 'in het begin' was. Er staat dus niet 'Het woord was er al in het begin,' maar 'In het begin was er het Woord en niet iets anders.' Over dat 'Woord' wordt dan gezegd: het was bij God en was zelf God. Het gaat hier dus om een entiteit die zeer dicht bij God bestond en zozeer aan hem verwant was dat hij zelf 'God' genoemd kon worden. Van het begin af aan was deze 'Logos' bij God. Niet werkeloos; dit 'Woord' is de oorzaak geworden van alles wat ontstaan is; alles, 'het Al', is 'via' dit Woord geworden. Genesis 1 (het eerste deel van het Oude Testament) zegt: God sprak het woord 'licht' en er was licht. Omdat dat Woord er was 'in het begin' *voordat* het Woord alles schiept, is het dus *zelf ongeschapen*. Het wordt wel genoemd 'apart' van God, maar niet geschapen en dus 'naast' God. En omdat verder in de Bijbel God vele aanduidingen heeft, zoals Heer, Vader, Eeuwige, Wijsheid, die je kunt zien als *aspecten* van God, in plaats van aparte 'entiteiten', kun je Logos hier ook lezen als aspect van God, als een aanduiding van God zelf.

Dan volgt er een reeks van drie gedachten: het Woord bevatte leven (niet: schiep het leven) en dat leven was licht voor de mensen en dat licht scheen in de duisternis. Dit is geen herhaling van wat er gezegd is: het Al is geworden maar is niet vanzelf ook licht, het licht is in het Woord en niet daarbuiten. De mensen zijn samen met het Al geworden wat ze geworden zijn. Leven en licht zijn hier geen uitdrukkingen voor het leven dat de mensen gekregen hebben toen in het begin alles geworden is. Het is niet het biologische leven van de 'wereldse' mens (dat een uitdrukking is van het 'Leven'). Dat aardse leven behoort tot de nog duistere 'schepping'. In die schepping schijnt een licht dat door het Woord, dat God is, gegenereerd wordt, belichaamd wordt. En die duisternis heeft dat Licht niet 'gevat', letterlijk noch figuurlijk.

Over het licht wordt verder in het volgende tekstgedeelte gesproken; daar worden vergelijkbare dingen over het licht gezegd als over het 'Woord', de wereld (Grieks: *ho kosmos*) is erdoor geworden. Daardoor wordt de uitspraak dat de wereld het licht niet heeft gekend (1:10), analoog aan de uitspraak hier dat de duisternis het licht niet heeft

‘gevat’. Zoals in het Nederlands de woorden grijpen en begrijpen (grijpen met de geest) verwant zijn, bevat het Griekse woord hier ook beide betekenselementen, hoewel de betekenis ‘grijpen, in de greep krijgen’ hier wel de beste, althans de meest op de voorgrond tredende is, zowel taalkundig als in de context. Grijpen doe je met je handen. Als duisternis licht probeert te grijpen, is dat beeldspraak voor ‘in de greep’ krijgen, in bezit nemen, macht verwerven over, onderdrukken. Het beeld is dat van het met de handen vastpakken van een lamp, niet die van het uitdoven van een kaars.

Duisternis kan licht niet grijpen; duisternis bestaat bij de gratie van de afwezigheid van licht. Waar het licht schijnt, verdwijnt de duisternis, en waar het duister is, is het licht niet. Zo gauw duisternis licht wil grijpen, wordt het zelf licht en is het geen duisternis meer; zo lang duisternis duisternis wil blijven, kan het het licht niet aangrijpen.

In de directe context is de mededeling in 1:5 overrompelend merkwaardig, ondanks de schijnbare eenvoud. Na de verleden tijd van ‘was’, enzovoort, staat er een zin in de tegenwoordige tijd die het onverwachte begrip duisternis introduceert: het licht schijnt in de duisternis. Dat is het beeld van een klein lampje, want licht in de orde van grootte van de zon geeft zoveel licht dat het duister geheel verdwijnt: licht en duister zijn elkaar uitsluitende tegengestelden. De duisternis heeft dat licht niet kunnen aanvatten, omhullen, want dan zou het geen licht meer zijn. De voorafgaande context geeft aanleiding tot de vraag waar die duisternis ineens vandaan komt (van het licht is dat duidelijk, van het duister niet). Eigenlijk moet die ook binnen het bereik van ‘wat geworden is’ vallen (want dat is ‘alles’). De zin in 1:5 zelf deelt slechts mee dat er licht was en dat dat licht er nog steeds is; niet vernietigd is. Van een ‘aanval’ is op deze plaats geen sprake (dan zou je vertalen: ‘overwinnen’), noch van bewustzijn, begrip (betekenis: begrijpen). Gewoon ‘grijpen’ dus, vastpakken, omhullen en ‘tot niet-licht maken’.

Dat is de betekenis van het woord ‘grijpen’ binnen dit stukje. Toch klinkt op het bredere niveau van de hele tekst de betekenis ‘begrijpen’ wel door. Misschien kan dat worden weergegeven met ons woord ‘vatten’, dat nog de letterlijke component ‘vastpakken’ heeft, als ook de betekenis ‘begrijpen’. Maar ik denk dat als je het woord ‘begrijpen’ ook in de vertaling zet, er toch meer doorklinkt dan in de brontekst de bedoeling is.